

В. С. Канцір

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, проф.,
професор кафедри кримінального права і процесу

ТЕРОРИСТИЧНА ЗАГРОЗА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

© Канцір В. С., 2015

Розкрито проблему міжнародного тероризму, яка пов'язана, з одного боку, із сучасними умовами національних, державних, релігійних розходжень “третьої індустріально-інформаційної хвилі”, а з другого – з процесами глобалізації світового економічного, політичного та соціального простору.

Ключові слова: міжнародний тероризм, глобалізований світ, тероризм як глобальна проблема, міжнародний злочин, глобальний процес, глобальна свідомість, терористичний акт, антитерористична війна, деструктивна діяльність.

В. С. Канцир

ТЕРРОРИСТИЧЕСКАЯ УГРОЗА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ

Статья посвящена раскрытию проблемы международного терроризма, которая связана, с одной стороны, с современными условиями национальных, государственных, религиозных расхождений “третьей индустриально-информационной волны”, а с другой – с процессами глобализации мирового экономического, политического и социального пространства.

Ключевые слова: международный терроризм, глобализированный мир, терроризм как глобальная проблема, международное преступление, глобальный процесс, глобальное сознание, террористический акт, антитеррористическая война, деструктивная деятельность.

V. S. Kantsir

UNDER TERRORIST THREATS GLOBALIZATION TRENDS

The article is devoted to the analysis of the problem of international terrorism, which is connected, from one side, with modern conditions of national, state and religious contradictions of “third industrial informational wave”, and from the other – with globalization processes of world economic, political and social areas.

Key words: international terrorism, globalized world, terrorism as the global problem, international crime, global process, global consciousness, terrorist act, anti-terrorist war, destructive activity.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття для планетарного суспільства все ще актуальною залишається проблема війни та миру. Однією із сучасних форм війни в міжнародних відносинах стає тероризм. Поняття „тероризм” досі ще не має універсального визна-

чення, що, з одного боку, засвідчує його багатовимірність, неоднозначність і феноменальність, а з іншого – ставить перепони на шляху правової боротьби з цим глобальним міжнародним злочином.

Аналіз досліджень проблеми. На кримінально-правовому рівні аспекти терористичної діяльності досліджують В. Антипенко, Ю. Антонян, С. Допілка, В. Ємельянов, В. Єрмаков, О. Зубова, І. Комарова, М. Краснов, В. Крутов, В. Ліпкан, В. Лопатін, В. Лунєєв, Б. Мартиненко, Г. Морозов, С. Мохончук, М. Назаркін, Д. Никифорчук, Є. Побегайло, М. Руденко, І. Трунов, В. Устинов, О. Хлобустов та ін., які розглядають міжнародно-правові та кримінологічні проблеми боротьби з тероризмом. Вищезгадані вчені запропонували спектр практичних заходів, яких необхідно вжити для профілактики й запобігання екстремістським і терористичним діям суб'єктів суспільного життя.

Мета статті полягає у дослідженні та осмисленні феномену тероризму як новітньої глобальної проблеми, що вважається нагальною потребою всього сучасного комплексу наук про людину.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням останніх міжнародних подій, що свідчать про розгортання нового витка „холодної війни” між супердержавами, втягненням у цю „глобальну суперечку” країн „третього світу”, соціально-філософський аналіз сутності тероризму як „феноменального глобального соціального явища” вважається своєчасним та актуальним. Теоретичне осмислення проблеми актуалізується і тим фактором, що тероризм „як „лакмусовий папірець” віддзеркалює кризу всесвітньої системи відносин та можливість близького її краху [1].

Об'єкт і предмет глобального терористичного конфлікту, як і в „звичайному” соціальному конфлікті, визначаються, на думку В. Антипенка, політичною сферою суспільства, а саме владою. Отже, „предметом глобального терористичного конфлікту, а саме тим, завдяки чому виникає протистояння суб'єктів, є ресурси та контроль над ними, території, доступ до технологій, благ. Об'єктом глобального терористичного конфлікту, безумовно, є система світового устрою”. Тероризм як продукт об'єктивного розвитку світового суспільства є міжнародним злочином, він має складну, багатовимірну природу й активізується завдяки зростанню кризи сучасної світової системи. Отже, „відповідальність за виникнення тероризму, як глобального злочину, його ескалацію, а також конкретні прояви, повинно розділяти все світове суспільство” [1].

На думку В. Антипенка, тероризм, як спосіб протесту, відображає високий ступінь соціального відчаю тієї частини соціуму, яка не має доступу до всіх благ і ресурсів цивілізації, а також не має можливості іншим способом, ніж терористичний акт, заявити про себе.

Саме в цьому аспекті потребує подальшого розвитку принципово важлива для новітньої філософії теза про атрибутивне етико-онтологічне, тобто відповідальне ставлення планетарного людства до свого буття.

У контексті аналізу тероризму як новітньої глобальної проблеми висвітлюється філософське питання про те, на що людина може сподіватися в цивілізаційній перспективі, а точніше, на що потрібно спиратись людині в екзистенційному вимірі.

Явище тероризму з огляду на його складність і актуальність, на нашу думку, слід розглядати у системі теоретичних конструктів, які запропонував російський дослідник М. Чешков, а саме:

а) уявлення про глобальну спільність світу (світоцілісність), що відрізняється від своїх складових частин;

б) сприйняття людства як інтегрального цілого, специфічного соціобіологічного утворення, яке існує в єдності зі світоцілісністю;

в) виокремлення глобальної свідомості або світосвідомості як дискурсу щодо цілісності світу та його частин, що є складовою цілісності буття спільноти;

г) визнання сучасної (постнеокласичної) науки необхідною умовою нової світосвідомості, яка знімає протиставлення загальнолюдського і особливого, глобального і локального.

Цей учений пропонує пізнавальну модель нинішніх кардинальних перетворень виводити з опозиційного категорійного мислення, яке могло б перетворити глобальне сприйняття на „... нову версію універсалістського мислення класичної науки і дихотомної свідомості”. Він звертає увагу на

те, що науково-суспільна світосвідомість із середини 90-х років орієнтується на дихотомний стиль мислення і найповнішою мірою виражає себе у вигляді опозиції „глобальне-локальне”, що трансформується від „колишніх опозицій типу Схід – Захід, Капіталізм – Соціалізм, Північ – Південь (і ширше, „Архаїка – Сучасність”) до нової опозиції „Світ – Людство”. При цьому нова опозиція не скасовує старі, „а позбавляє їх певної узагальнюючої сили, бо предмет старих опозицій є відносинами між частинами цілого, а предмет нової опозиції – відносини між двома різновидами одного цілого” [2, с. 7–31].

У цьому сенсі, як нам уявляється, предмет дослідження логічно можна вмістити у межі новоутворених опозиційних відносин: 1) світова спільнота – тероризм; 2) США – решта світу, оскільки саме в них нині відбуваються динамічні трансформаційні процеси, об’єктивно аналізувати які можна за допомогою методів синергетики (моделей нелінійного розвитку) як методологічної основи загальнонаукового знання і міждисциплінарного підходу до пізнання явища тероризму зокрема, яке стало, можливо, й не таким вже й несподіваним, як це іноді пробують тлумачити політичні аналітики, але справді загрозливим викликом сучасності. Масштабно розгорнута антитерористична кампанія засвідчила нагальну потребу пошуку адекватних моделей міжнародної безпеки в ХХІ столітті, проте водночас показала, наскільки це проблематично з огляду на неоднозначну реакцію світової спільноти на односторонні агресивні дії керівництва Білого дому. „Нова геополітична ситуація, яка виникла після терористичних актів у вересні 2001 року, – підкреслює Ф. Рудич, – і створення міжнародної антитерористичної коаліції, до якої увійшла й Україна, вносить суттєві корективи в концепцію протистояння Захід – Схід. Росія тоді пішла на блискавичне зближення в США, було створено „двадцятку” Росія – НАТО” [3, с. 14].

Враховуючи загрози і масштаби поширення, світова спільнота сприймає міжнародний тероризм як серйозний глобалізаційний виклик. Як зазначає Г. Токаревський, „Від самого початку третього тисячоліття міжнародний тероризм став однією з найпекучіших проблем світової спільноти. У зв’язку з цим виникла необхідність опрацювати нові підходи щодо вивчення сутності цієї глобальної загрози та побудови нової архітектури безпечного співіснування у геополітичному просторі. Події 11 вересня 2001 року в США значно актуалізували цю проблему, адже, на думку багатьох експертів, глобалізація терористичної діяльності розвивається і трансформується значно швидше, ніж глобалізація економічна” [4, с. 128]. Відмінності, передусім політичні, на переконання Г. Токаревського, заважають виробленню спільних ефективних заходів з протидії нинішньому „інтернаціоналізованому” тероризму.

Під враженням терористичних актів і антитерористичних воєн дехто з науковців поспішив заявити, що прогнозована С. Хантінгтоном війна між цивілізаціями вже розпочалася [5, с. 114-147]. Очевидно, можна говорити про зростання (загострення) протистояння Заходу іншим цивілізаціям, зокрема, ісламській. Сучасні цивілізаційні конфлікти спричиняються не суто релігійними, етнічними чи культурними чинниками, а, передовсім:

- а) бідністю та пов’язаними з нею наслідками;
- б) майновою нерівністю етнічних груп;
- в) історичною несправедливістю (насильницькими переселеннями на територію іншої країни);
- г) статусними відмінностями;
- д) зростанням конкуренції за оволодіння природними ресурсами;
- е) соціальною конкуренцією [6, с. 320–322].

Динамічний процес глобалізації планети висвітлив і загострив ці суперечності й, в інформаційному полі, відчутно нівелював „дистанцію між майновою, статусною та соціальною нерівністю”, зробив її загрозливо небезпечною і спричинив активізацію радикальних рухів і силового спротиву.

Щодо самого процесу глобалізації, то його по-різному тлумачать різні аналітики. Так, американські дослідники Р. Хадсон і А. Вільямс спробували виокремити в цьому розмаїтті основні тенденції [7]. Одну із них, зокрема, презентують Херст і Томпсон, які вважають, що нема підстав називати звичайне розширене відтворення капіталістичної економіки всесвітнім процесом

глобалізації [8]. Іншу тенденцію визначає цілком протилежне твердження проф. Робінсона про новий тип економічних відносин: „глобальна економіка – це така економіка, в якій транснаціональний капітал нищпорить по всьому світові в пошуках прибутку і фактично не стримується в своїй активності”. Апологети ще однієї гіпотези (наприклад, Байер і Драх) намагаються довести наявність „фундаментальних зрушень в організації глобальної політекономіки”, внаслідок чого глобалізація відображає лише кількісні зміни цього процесу. Четверта тенденція пов’язана з ідеєю не лише переосмислення відносин між глобальною економікою та окремими державами, а й між цією економікою і локальними громадянськими суспільствами, з одного боку, та наднаціональними організаціями і структурами – з іншого [9, с. 5–6].

Крім зазначених політекономічних чинників глобалізації, певною мірою на міжнародний тероризм впливають і глобалізаційні культурологічні зрушення. Беручи за основу праці численних суспільствознавців, С. Удовик визначає чотири сценарії прояву таких перетворень у сфері культурології.

Перший – гомогенний, що означає культурну уніфікацію під впливом „культурного імперіалізму”; йдеться про суцільну “вестернізацію” способу життя світової спільноти під проводом світового уряду. Другий – пов’язаний з „периферійною корупцією”, тобто розкладом західної культури у периферійних зонах та утворенням „культурного звалища”, внаслідок чого світ складатиметься з країн центру, країн периферії та країн „узбіччя”. Третій сценарій презентує так звані „мозаїчні культури” – наявність замкнених, конкуруючих та ворогуючих цивілізацій. Четвертий передбачає формування елітарного світу „відкритих держав спільного добробуту”, завдяки чому така глобалізація розширить „горизонти індивідуальної свободи”, тобто забезпечить комфортне існування індивіда в інтернаціональному культурному середовищі [6, с. 350].

Ці сценарії цивілізаційного розвитку (зрозуміло, невичерпні, як на глобалізаційні виміри) показують не лише складність і непередбачуваність процесу формування нового світового порядку, а й те, що при цьому зазвичай інерційно застосовуються архаїчні підходи. Можливо, саме цим зумовлені й процеси активізації антиглобалістського руху, зокрема й у формі терористичних актів.

Глобалізаційні імперативи провідних потуг світу каталізують пошуки ефективних механізмів реалізації цієї стратегії, використовуючи для цього традиційні силові засоби. „Глобальний егоїзм країн-лідерів, – підкреслює О. Білорус, – одна з найбільших сучасних загроз людству. Він призводить до глобальної нерівності країн і людей світу через нерівність технологій та умов життя...”. Саме егоїстичні інтереси спонукають ці суперпотуги будувати свої стратегії „... на тому, щоб перемогти в конкурентній боротьбі ослаблені країни. Вони не розуміли раніше і не розуміють тепер, що перемога над слабкими ослаблює „переможців” і веде їх до неминучої деградації, яка матиме незворотний характер”. Глобалізаційні тенденції сьогодення з усією очевидністю показують, що домінування західної цивілізації втрачає перспективу, оскільки не відповідає новітнім викликам часу. Отже, робить висновок аналітик, „Глобальні країни-лідери (такими, до речі, він вважає США, ФРН, Великобританію, Францію, Японію, Китай, Індію та Росію, з чим можна посперечатися) сьогодні поставлені перед стратегічною альтернативою: або забезпечити поступовий, еволюційний, якісно новий розвиток всього глобалізованого світу, або зіткнутися з такими новими глобальними проблемами, з якими вони будуть самі не в змозі справитись, а світ і світовий ресурс для них вже буде втрачено назавжди” [10, с. 31–32]. І яскравою ілюстрацією цього є проблема міжнародного тероризму, спроби розв’язати яку традиційними силовими засобами виявляються поки що не лише безуспішними, а й спричиняють появу нових видів загроз світовій спільноті. Отже, на порядку денному – вироблення нових парадигм планетарного співіснування, оскільки традиційний детермінізм неадекватний нинішнім реаліям. Потрібен новий загальнометодичний підхід, що ґрунтувався б на синергетичних положеннях про те, що системи за своєю природою перебувають переважно в стані нестійкої рівноваги внаслідок сукупної дії різних чинників, зокрема спонтанних змін, які так само можуть спричинити кардинальні зміни. Такий підхід, як вважає С. Кримський, „... дає можливість врахування як найважливішої обставини руху людства або його дискретних співтовариств (цивілізацій, держав, окремих народів) свободи волі та вибору окремих індивідів. Саме в ній в невідкладній до кінця жодним зовнішнім обставинам

іманентній пристрасті і свободі творчої самореалізації людини, і слід, очевидно, вбачати причину спонтанних відхилень, а отже, і випадкових, наперед непередбачуваних змін, що призводять до далекосяжних наслідків” [11, с. 39].

Тероризм як глобалізаційний виклик сучасності переважно фокусується у форматі відносин Схід – Захід, які назагал мають дихотомічний характер з давніх часів. Предмет нашого дослідження обумовлює потребу оцінки цієї посутньої складової системного аналізу. Філософ Ю. Павленко звертає увагу на те, що витoki протистояння Заходу і Сходу сягають у глибину історії і мають неоднозначне тлумачення, з огляду на істотні цивілізаційні відмінності фігурантів. „Перед нами, пише він, – два шляхи, дві лінії розвитку доіндустріальних суспільств: східний – з провідною роллю державного апарату в усіх сферах суспільної життєдіяльності, включаючи економіку, і західний – з розвинутою приватною власністю і громадянським правом, де держава не відіграє самодостатньої ролі. Історичними ілюстраціями цієї концепції можуть слугувати, наприклад, Передня Азія часів імперії Ахеменідів і антична Греція, в Новітні часи – Мусульманський світ, Китай або Індія, з одного боку, і Західна Європа – з іншого, у ХХ столітті – СРСР і Північноатлантичне співтовариство” [12, с. 59]. Можна, звичайно, посперечатися щодо останнього твердження: адже весь Радянський Союз не зовсім коректно ототожнювати зі Сходом і, крім того, загально визнано, що він (як і нинішня Росія) сповідував євразійський варіант розвитку і одночасно жорстко протистояв як Сходові (як приклад, десятилітня афганська війна), так і Заходові загалом („холодна війна”). Зважаючи на це, слід, очевидно, у цьому контексті говорити вже про інший вимір протистояння на цивілізаційному рівні.

Природу нинішнього конфлікту, що призвів до двох антитерористичних воєн, неможливо зрозуміти без врахування традиційних форм самореалізації людини на Сході і Заході. „... Не реалізована (у трансформованому виді) за офіційними санкціонованими каналами творча енергія, – зазначає Ю. Павленко, – сублімується на Сході у вільну художню або філософську творчість, а також в різноманітні містичні переживання. А на Заході завжди було достатньо можливостей проявити свою індивідуальність і в зовнішній сфері самореалізації – в економіці, політичній боротьбі, колоніальних загарбаннях тощо. З цими обставинами нерозривно пов’язані відмінності в типах західної і східної людини” [12, с. 66].

Політолог В. Кушніренко, досліджуючи проблему вестернізації мусульманського світу, звертає увагу на те, що „... стрибок у розвитку науки, техніки, економіки та інших сфер у Європі вже в XVII столітті засвідчив, що співвідношення сил змінюється на користь динамічного західного світу. З XVIII століття інші частини світу, зокрема і мусульманська, потрапляють у колоніальну залежність європейців. Мусульманський світ нашо вхується на незрозумілу йому потугу „невірних”. І перед ним постає питання: як реагувати на цей виклик?”. Реакція зазвичай зводиться до пошуку механізмів спротиву переважаючій силі експансії з метою відстояти політико-правову систему мусульманської автентичної традиції, зберегти усталені віками духовні цінності. Вчений робить висновок: „Не можна не розуміти, що конфлікт масової свідомості з політичною ідеологією, якщо вона спрямована проти традиційних цінностей, завжди є руйнівним, навіть якщо він відбувається у не досить виражених формах, оскільки неможливо за допомогою чужої ідеології змінити архетипи та культурні коди певного соціуму” [13, с. 136–141].

Очевидно, передусім, цим можна пояснити, чому Захід не бажає зрозуміти природу ісламського світу, настирливо нав’язуючи йому свої ціннісні орієнтири, що вже призводить до трагічних наслідків. Адже „... сьогодні ясно, що за незаперечного воєнного переважання НАТО у світовому масштабі про жодне торжество євроатлантичних цінностей не може бути й мови. Швидше навпаки: реакцією на квазівестернізацію став глобальний поворот до традиційних цінностей незахідних цивілізацій, інколи в їхніх крайніх, доведених до абсурду з європейсько-американської точки зору, формах” [12].

Не применшуючи ролі інших численних чинників досліджуваної проблеми, хочемо зазначити, що домінантним все ж виступає політико-ідеологічний. Навіть якщо враховувати вагомість економічного чинника (за нинішнього стану зменшення ресурсного потенціалу планети), слід визнати, що він лише є спонукальним (точніше, каталізувальним) політико-ідеологічним

імперативом експансіоністської стратегії Заходу. Нинішній масштабний прояв феномену тероризму, отже, слід оцінювати як відповідну реакцію на ускладнений, край загострений процес світового глобалізаційного розвитку, який опинився у черговій фазі глибинних трансформвань. З огляду на це, нинішній небувалий спалах тероризму можна кваліфікувати як його новітній різновид, зумовлений дією сукупної низки чинників сучасного цивілізаційного поступу, зокрема, станом міжнародних відносин, геополітичними колізіями, соціальним дисбалансом, науково-технічними досягненнями у військовій сфері, інформаційними технологіями тощо. Принагідно виникає певний аналог із рівнем здобутків у галузі винайдення і виготовлення зброї масового знищення, внаслідок чого створилася і постійно тяжіє безпосередня загроза самому існуванню спільноти.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що міжнародний тероризм (до речі, як і корупція) не є традиційним злочином, а, насамперед, соціальним і політичним явищем, що проявляє себе в конкретних злочинних акціях, таких як захоплення заручників, напади на урядові установи, викрадення літаків тощо, за які в національному законодавстві та в міжнародному праві настає кримінальна відповідальність. Від загальнокримінальних злочинів тероризм відрізняється політичною мотивацією скоєння вчинків.

1. Антипенко В. Ф. *Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости* / Владимир Федорович Антипенко. – Київ, 2007. – 440 с. 2. Чешков М. А. *Глобальный контекст постсоветской России = The global context of postsoviet Russia: Очерки теории и методологии мироцелостности* / Марат Александрович Чешков. – Москва: Издательский центр научных и учебных программ, 1999. – С. 7. – (Рукописи не горят = Scripta manent). 3. Рудич Ф. *Політична наука в Україні: стан і перспективи* / Ф. Рудич // *Політичний менеджмент*. – 2003. – № 1. – С. 14. 4. Токаревський Г. „Собаки пекла” повертаються / Григорій Токаревський // *Політичний менеджмент*. – 2003. – № 1. – С. 128. 5. Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций, или переустройство мирового порядка* / С. Хантингтон // *Pro et contra*. – 1997. – Весна. – С. 114–147. 6. Удовик С. Л. *Глобализация: семиотические подходы* / Сергей Леонидович Удовик. – Москва: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 2002. – С. 320–321, 350. – (Образовательная библиотека). 7. Hudson R., Williams A. M. *Divided Europe: society and territory* / edited by Ray Hudson & Allan M. Williams. – London: Thousand Oaks; California : SAGE Publication, 1999. – XII, 315 p. : ill., maps. 8. Hirst Paul Q. *Globalization in question: the international economy and the possibilities of governance* / Paul Hirst and Grahame Thompson. – 2nd ed. – Cambridge, UK; Malden, MA: Polity, 1999. – XVIII, 318 p.: ill., maps. 9. Hudson R. *Divided Europe* / R. Hudson, A. M. Williams // Sage Publications. – 1998. – P. 5–6. 10. Білорус О. *Глобалізація і національна стратегія України* / Олег Білорус. – Броди: Просвіта, 2001. – С. 31–32. 11. Пахомов Ю. Н. *Пути и перепутья современной цивилизации* / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко. – Киев: Благотворительный Фонд содействия развитию гуманитарных и экономических наук „Международный деловой центр”, 1998. – С. 39. 12. Павленко Ю. В. *История мировой цивилизации* / Юрий Витальевич Павленко. – Киев: Феникс, 2002. – С. 59–66. 13. Кушніренко В. *Ісламське суспільство та його вестернізація* / В. Кушніренко // *Політичний менеджмент*. – 2003. – № 1. – С. 136–141.